

prof. dr hab. Jolanta Blicharz

ORCID: 0000-0002-4581-8629

e-mail: jolanta.blicharz@uwr.edu.pl

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

Uniwersytet Wrocławski

prof. dr hab. Lidia Zacharko

ORCID: 0000-0002-3799-5502

e-mail: lidia.zacharko@us.edu.pl

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Zastosowanie sztucznej inteligencji i robotyki w usługach opiekuńczych świadczonych osobom starszym: szansa czy zagrożenie?

**The use of artificial intelligence and robotics in care services provided
to the elderly: an opportunity or a threat?**

Abstract

It is well known that social needs in the field of care services provided to the elderly are systematically growing. This is caused by the current demographic trend around the world towards the aging of the population. Although for the local government, the inclusion of artificial intelligence technology in care services could bring great benefits and public value for citizens, it is also important to consider the ethical implications of its use.

Keywords: artificial intelligence, robotics, social services, care services, social assistance, deinstitutionalization.

Streszczenie

Powszechnie wiadomo, że potrzeby społeczne w zakresie usług opiekuńczych świadczonych osobom starszym systematycznie rosną. Jest to spowodowane występującym obecnie na całym świecie trendem demograficznym w kierunku starzenia się społeczeństwa. Jakkolwiek dla samorządu lokalnego włączenie technologii sztucznej inteligencji do usług opiekuńczych mogłoby

przynieść duże korzyści i wartość publiczną dla obywateli, to jednak ważne jest, aby wziąć pod uwagę również etyczne implikacje jej stosowania.

Słowa kluczowe: sztuczna inteligencja, robotyka, usługi społeczne, usługi opiekuńcze, pomoc społeczna, deinstytucjonalizacja.

1. Wstęp

Samorządy lokalne na całym świecie są bardzo zainteresowane wykorzystaniem sztucznej inteligencji (*Artificial Intelligence*, AI) do poprawy swoich usług społecznych (w tym usług opiekuńczych). Niedawne osiągnięcia w uczeniu maszynowym, zwiększone moce obliczeniowe i zwiększona dostępność danych dzięki powszechnej datafikacji¹ społeczeństw umożliwiły powstanie dużej różnorodności nowych zastosowań sztucznej inteligencji. Dla samorządu lokalnego włączenie technologii sztucznej inteligencji do usług opiekuńczych mogłoby przynieść duże korzyści i wartość publiczną dla obywateli, w zależności od sposobu ich wykorzystania. Przede wszystkim, połączenie dużych, wysokiej jakości zbiorów danych z uczeniem maszynowym umożliwia tym aplikacjom wykonywanie zadań z podobną lub wyższą dokładnością niż ludzi. Z tego względu, niektórzy autorzy podkreślają zarówno potencjalną wartość technologii sztucznej inteligencji, jak i ryzyko związane z jej wykorzystaniem w procesie realizacji usług opiekuńczych². Co prawda, sztuczna inteligencja może zrewolucjonizować sposób świadczenia usług społecznych, ale ważne jest, aby wziąć pod uwagę etyczne implikacje jej stosowania.

Niewątpliwie, stosowanie robotyki i technologii sztucznej inteligencji w usługach opiekuńczych stawia przed prawem szereg wyzwań. Jednocześnie trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że istnieje zasadnicza różnica między sztuczną inteligencją a prawem: podczas gdy sztuczna inteligencja rozwija się bardzo szybko, tempo stanowienia prawa jest powolne. Tymczasem technologia rozwija się wykładniczo (tzw. eksplozja inteligencji) do tego stopnia, że według niektórych naukowców może stać się niekontrolowalna (tzw. osobliwość technolo-

¹ Datafikacja pociąga za sobą szereg poważnych skutków (zwiększony nadzór, zagrożenia prywatności, nowe formy kontroli algorytmicznej oraz pogłębianie się nowych nierówności i form dyskryminacji) – H. Kennedy, *Living with Data: Aligning Data Studies and Data Activism Through a Focus on Everyday Experiences of Datafication*. *Krisis*, “Journal for Contemporary Philosophy” 2018, No. 1, s. 18–30.

² Por. C. van Noordt, G. Misuraca, *Artificial intelligence for the public sector: results of landscaping the use of AI in government across the European Union*, “Government Information Quarterly” 2020/1.39/3, *Artificial intelligence for the public sector: results of landscaping the use of AI in government across the European Union* – ScienceDirect [dostęp: 02.05.2023].

giczna)³. Dlatego nie można ignorować tej osobliwości i trzeba przygotować się na pojawienie się – nawet jeśli nie jest to pewne – sztucznej inteligencji na poziomie zbliżonym do ludzkiej inteligencji (a nawet ją przewyższającym).

Warto również wskazać, że w ciągu ostatniej dekady nastąpiła zmiana w ko-rzystaniu z robotów. Roboty nie są już ograniczone do sektora przemysłowego, ale także rozszerzają się na sferę domową i usługi społeczne⁴. Chociaż przejście zrobotyzowanego urzędnika ze sfery przemysłowej do społecznej można uznać za normalną konsekwencję rozwoju technologicznego, implikacje takiego przejścia są bardzo istotne, nie tylko z prawnego, ale także z etycznego punktu widzenia⁵.

Z drugiej strony należy jednak pamiętać, że starzenie się społeczeństwa Euro-py stanowi coraz większe obciążenie dla usług opiekuńczych. Jest to spowodowa-ne tym, że udział osób starszych w całej populacji ma znacznie wzrosnąć w nad-chodzących dziesięcioleciach. Z tego względu roboty mogą stanowić użyteczne rozwiązanie. I tu powstaje bardzo istotne pytanie: czy deinstytucjonalizacja odno-sząca się do procesu, w którym opieka instytucjonalna jest częściowo zastępowana usługami opieki domowej i tworzeniem domowych jednostek mieszkalnych, bę-dzie wystarczająca dla realizacji usług dla seniorów, czy też świadczenie tych usług będzie wymagało wsparcia, przy użyciu technologii takich, jak roboty spo-leczne⁶, które mogą pomóc osobom starszym żyć niezależnie?

Jakkolwiek Unia Europejska kładzie nacisk na deinstytucjonalizację i ogra-niczenia opieki paternalistycznej oraz poprawę jakości opieki, to jednak istotne znaczenie na zdolność Europy do utrzymania i rozwoju konkurencyjnego sekto-ra wytwórczego ma robotyka, która oferuje również nowe rozwiązania dla wy-zwań społecznych, takich jak starzenie się społeczeństwa po zdrowie, inteligent-ny transport, bezpieczeństwo, energię i środowisko.

Co więcej, w ostatnich latach Unia Europejska poczyniła znaczne wysiłki w celu opracowania specjalnych strategii i polityk w zakresie zarządzania ro-botyką i sztuczną inteligencją. Tak np. w rezolucji Parlamentu Europejskiego z 2017 roku⁷ ustanowiono definicję inteligentnych robotów autonomicznych,

³ Singularity: Explain It to Me Like I'm 5-Years-Old (futurism.com) [dostęp: 02.05.2023].

⁴ M. Carradore, *People's Attitudes Towards the Use of Robots in the Social Services: A Multi-level Analysis Using Eurobarometer Data*, "International Journal of Social Robotics" 2022/14, s. 846.

⁵ *Ibidem*, s. 846.

⁶ Wśród przytaczanych definicji robota społecznego można wyróżnić definicję przedstawioną przez K. Darling, według której robot społeczny to „materialnie wcielony, autonomiczny aktant, który komunikuje się i wchodzi w interakcje z człowiekiem na poziomie emocjonalnym”, cyt. za: R. Campa, *Roboty społeczne i praca socjalna*, „Zeszyty Pracy Socjalnej” 2016/21/2, s. 65–66.

⁷ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 lutego 2017 r. zawierająca zalecenie dla Komisji w sprawie przepisów prawa cywilnego dotyczących robotyki (2015/2103(INL)) (Dz. Urz. UE C z 2018 r., Nr 252).

która wywołała szereg dyskusji, zwłaszcza jeśli chodzi o etyczne konsekwencje potencjalnej autonomii robotów⁸. W kolejnej rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie kompleksowej europejskiej polityki przemysłowej w dziedzinie sztucznej inteligencji i robotyki⁹ podkreślono znaczenie sztucznej inteligencji i robotyki jako technologii, które mogą wspierać społeczeństwo, a jednocześnie nakreślono, w jaki sposób można to osiągnąć poprzez badania i rozwój oraz politykę przemysłową. Trzeba też zaznaczyć, że w kwietniu 2021 roku został opublikowany projekt rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (akt w sprawie sztucznej inteligencji) i zmieniającego niektóre akty ustawodawcze Unii (dalej jako: Projekt rozporządzenia)¹⁰.

Projekt rozporządzenia został przygotowany z myślą o uczynieniu Unii Europejskiej liderem w zakresie rozwoju bezpiecznej i godnej zaufania sztucznej inteligencji. Jednocześnie w motywie 28. Projektu rozporządzenia wskazano m.in., że coraz bardziej autonomiczne roboty, zarówno w kontekście działalności produkcyjnej, jak i świadczenia pomocy oraz opieki osobistej, powinny być w stanie bezpiecznie funkcjonować i wykonywać swoje funkcje w złożonych środowiskach. Podkreślono też, że obszarem, w którym stosowanie systemów sztucznej inteligencji zasługuje na szczególną uwagę, jest dostęp do niektórych podstawowych usług i świadczeń niezbędnych ludziom do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym lub do poprawy poziomu życia oraz korzystanie z tych usług i świadczeń” (motyw 37.).

Pojawia się tu swoiste zapętlenie sytuacji. Z jednej strony mamy do czynienia z realizacją polityki unijnej, dążącej do deinstytucjonalizacji, która w opinii Europejskiego Komitetu Regionów¹¹ i Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-

⁸ Tak np. w liście otwartym ekspertów w dziedzinie sztucznej inteligencji i robotyki z kwietnia 2018 r. stwierdzono, że tworzenie statusu prawnego „osoby elektronicznej” dla „autonomicznych”, „nieprzewidywalnych” i „samouczących się” robotów powinno zostać odrzucone zarówno z technicznego punktu widzenia, jak i normatywnego, tj. prawnego i etycznego. Status prawny robota, zgodnie z tym ostatnim poglądem, nie może wynikać ani z „modelu osoby fizycznej”, ani z „modelu podmiotu prawnego”. Robotics Openletter, Open letter to the European Commission (robotics-openletter.eu) [dostęp: 20.04.2023].

⁹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie kompleksowej europejskiej polityki przemysłowej w dziedzinie sztucznej inteligencji i robotyki (2018/2088(INI)), (2020/C 449/06), Dz. Urz. UE, C 449/37.

¹⁰ Wniosek rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (akt w sprawie sztucznej inteligencji) i zmieniające niektóre akty ustawodawcze Unii (COM/2021/206 final) EUR-Lex - 52021PC0206 - PL - EUR-Lex (europa.eu) [dostęp: 15.05.2023].

¹¹ Opinia Europejskiego Komitetu Regionów – Deinstytucjonalizacja systemów opieki na szczeblu lokalnym i regionalnym (2018/C 164/07).

-Społecznego¹² zakłada lepsze, bardziej otwarte formy opieki w najbliższym otoczeniu chorego i że do takich form opieki należy dążyć w przyszłości, z drugiej zaś strony wspieranie przez UE rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnej i robotyzacyjnej uzasadnione jest potencjalnym rozwiązaniem wyzwań związanych z realizacją usług społecznych.

Naszą roboczą hipotezą jest przypuszczenie, że powodem tego „swoistego zapętlenia” (lub w każdym razie jednym z głównych powodów) jest to, że w związku z obserwowanym obecnie na całym świecie trendem demograficznym w kierunku starzenia się społeczeństwa w Europie (także na świecie) – potencjalnym rozwiązaniem dla wyzwań w opiece nad osobami starszymi jest deinstytucjonalizacja (przejsięcie od opieki instytucjonalnej do usług świadczonych w środowisku lokalnym), która w najbliższej przyszłości będzie zintegrowana z nowymi technologiami, aby poprawić jakość życia osób starszych i ich rodzin oraz jakość pracy personelu opiekuńczego.

2. Pojęcie i istota usług społecznych (usług opiekuńczych)

Sformułowanie definicji i określenie istoty usług społecznych ma podstawowe znaczenie dla dalszych rozważań. W literaturze podnosi się, że usługi społeczne są nie tylko elementem polityki społecznej państwa¹³, ale są formą świadczeń podejmowaną zarówno przez państwo, jednostki samorządu terytorialnego, podmioty niepubliczne, których celem jest zaspokajanie podstawowych potrzeb jednostki i ich rodziny. Usługi społeczne mogą mieć charakter odpłatny i nieodpłatny.

¹² Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie długoterminowej opieki społecznej oraz deinstytucjonalizacji (opinia rozpoznawcza) (2015/C 332/01) (Dz.U. UE C z dnia 8 października 2015 r.). Także w uchwale Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030 (z perspektywą do 2035 roku) przedstawiono obszary procesu deinstytucjonalizacji oraz zasady realizacji polityki publicznej w danym obszarze. Wskazano też priorytet usług społecznych realizowanych w środowisku zamieszkania jako dominujący nad usługami stacjonarnymi. Zwrócono też uwagę, że osoby starsze potrzebujące wsparcia w codziennym funkcjonowaniu oraz ich opiekunowie mogą liczyć na wsparcie usługowe w postaci: usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych, świadczonych w miejscu zamieszkania; usług opiekuńczych świadczonych w dziennym ośrodku wsparcia oraz usług opiekuńczych świadczonych w mieszkaniach wspieranych i rodzinnych domach pomocy – Uchwała nr 135 RM (M.P. z 2022 r., poz. 767).

¹³ R. Szarfenberg, *Polityka społeczna i usługi społeczne*, Warszawa 2010, s. 4 i n. Jak pisze E. Ura: „Usługi społeczne ujmowane są zazwyczaj jako związane z czynnościami mającymi na celu zaspokajanie podstawowych potrzeb społeczeństwa” – E. Ura, *Centra Usług Społecznych – nowe jednostki organizacyjne gminy*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2021, XXI, s. 757.

Dokonując typologii usług społecznych można wymienić usługi w zakresie pomocy społecznej, ochrony zdrowia, kultury, edukacji czy bezpieczeństwa publicznego. Jak pisze W. Wańkowicz, usługi społeczne związane są z miękkimi dziedzinami życia¹⁴ (obok usług administracyjnych i technicznych).

Na szczególną uwagę zasługują usługi w zakresie pomocy społecznej, w tym usługi opiekuńcze uregulowane w art. 50 ustawy z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej¹⁵. W świetle cytowanej ustawy usługi opiekuńcze są świadczone przez gminę i instytucje pomocy społecznej (ośrodki pomocy społecznej, czy też centra usług społecznych). Jak stanowi art. 50 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej, osobie samotnej, która z powodu wieku, choroby lub innej przyczyny wymaga pomocy innych osób, a jest jej pozbawiona przysługuje pomoc w formie usług opiekuńczych lub specjalistycznych usług opiekuńczych. Usługi opiekuńcze obejmują prawo w zaspokojeniu codziennych potrzeb życiowych, opiekę higieniczną, zaleconą przez lekarza pielęgnację oraz – w miarę możliwości – zapewnienie kontaktów z otoczeniem.

Nie można pomijać faktu, że prawo do świadczeń w formie usług opiekuńczych jest publicznym prawem podmiotowym.

Warto w tym miejscu odnieść się do pojęcia publicznych praw podmiotowych jako terminu „zarzuconego” w okresie Polski Ludowej. Jednakże powrót do przedwojennej terminologii nie jest równoznaczny z przywróceniem ówczesnych pojęć – pojęcia oznaczane za pomocą tych terminów mają współcześnie inną treść niż posiadały w okresie międzywojennym¹⁶.

Pojęcie publicznych praw podmiotowych jest współcześnie jedną z podstawowych kategorii pojęciowych języka prawnego i prawniczego, także w płaszczyźnie polskiego systemu prawa. Definiowanie publicznych praw podmiotowych jest pojęciem o znacznym charakterze teoretycznym, posiada głębokie korzenie historyczne. Jak słusznie podkreśla się w literaturze przedmiotu publiczne prawa podmiotowe stanowią konstrukcję teoretyczną, przy pomocy której można przedstawić kwestię stosunku między państwem a podmiotami stojącymi na zewnątrz. Stanowią one klucz do analizy relacji: administracja publiczna – obywatel, która w państwie prawa ma pierwszorzędne znaczenie¹⁷.

¹⁴ W. Wańkowicz, *Wskaźniki realizacji usług publicznych. Materiał metodyczny, Wersja 5, Program Rozwoju Instytucjonalnego*, MSWiA, I 2004, s. 62 i n.

¹⁵ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 901).

¹⁶ P. Przybysz, *Tradycyjne pojęcia prawa administracyjnego – potrzeba i sposób ich dalszego używania* [w:] *Koncepcja systemu prawa administracyjnego*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2007, s. 43

¹⁷ Szerzej W. Jakimowicz, *Publiczne prawa podmiotowe*, Warszawa 2002.

Klasyczne teorie publicznych praw podmiotowych zostały ostatecznie sformułowane w XIX wieku jako efekt kształtowania się idei nowożytnego państwa – państwa prawnego. Na uwagę zasługują prace G. Jelinka, który jako pierwszy przedstawił w sposób kompleksowy teorię publicznych praw podmiotowych. Wyróżnił on prywatne prawa podmiotowe służące wobec innej jednostki, a także publiczne prawa podmiotowe, skuteczne wobec władzy państwowej. Określił je precyzyjniej jako uznaną przez porządek prawny swobodę woli, umożliwiającą obronę prawną chronionych prawem interesów. Niemiecki uczyony określił, że przysługujące jednostce roszczenia publicznoprawne to roszczenia do państwa, a nie władza nad państwem¹⁸.

Na gruncie austriackiej nauki prawa badania nad teorią publicznych praw podmiotowych podejmował E. Bernatzik. Dokonał on rozważenia trzech sytuacji jednostki wobec państwa: interesu faktycznego (niedającego żadnego roszczenia), interesu prawnego (przyznającego roszczenie o wydanie decyzji) i prawa podmiotowego – dającego roszczenie o czynność określonej treści¹⁹.

W powojennych realiach polskiego państwa koncepcja publicznych praw podmiotowych spotkała się z krytyką. Instytucja ta nie miała wielkiego znaczenia dla dogmatyki polskiego prawa administracyjnego. Prowadzenie badań nad pojęciem publicznych praw podmiotowych uniemożliwiały także względy ideologiczne.

W socjalistycznej nauce prawa administracyjnego uznano koncepcję publicznych praw podmiotowych za nadmiernie skomplikowaną i zastąpiono ją konstrukcją uprawnienia czy roszczenia prawnego²⁰. Transformacja ustroju politycznego rozpoczęta w Polsce pod koniec lat osiemdziesiątych spowodowała powrót do demokratycznych wartości właściwych nowoczesnemu państwu prawa. Powrót do pojęcia publicznych praw podmiotowych został zapoczątkowany pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku. Należy zwrócić uwagę, że w zbiorze orzeczeń pod redakcją M. Kuleszy „Materiały do nauki prawa administracyjnego” dokonano podziału publicznych praw podmiotowych na następujące kategorie:

- prawo podmiotowe polegające na roszczeniu o wydanie aktu (decyzji administracyjnej) o określonej treści;
- formalne (procesowe) prawo podmiotowe – polegające na żądaniu od organu określonego prawem zachowania się, np. wydania decyzji, ale nie decyzji o oznaczonej treści;

¹⁸ G. Jelinek, *Ogólna nauka o państwie*, ks. II: *Nauka o państwie z punktu widzenia społecznego*, ks. III: *Nauka o państwie z punktu widzenia prawnego*, Warszawa 1924, s. 280–281.

¹⁹ F. Longchamps de Bérier, *Poglądy nauki niemieckiej i austriackiej na publiczne prawa podmiotowe*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego” 1960, Prawo XXI, s. 85–86.

²⁰ J. Starościec, *Stosunek administracyjnoprawny* [w:] *System prawa administracyjnego*, red. J. Łętowska, t. III, Ossolineum 1978, s. 13.

- prawo podmiotowe polegające na domaganiu się określonych świadczeń pozytywnych, a nie decyzji (lub nie tylko decyzji);
- prawo podmiotowe o treści negatywnej – polegające na roszczeniu do administracji o zaniechanie ingerencji w sferę uznanej uprzednio wolności lub przyznanego stanu prawnego;
- prawo podmiotowe do współdziałania z administracją w rozstrzyganiu spraw publicznych²¹.

Był to pierwszy głos w polskiej nauce prawa przyznający publicznym prawom podmiotowym należną im rangę i traktujący je jako zasadniczy element konstrukcyjny polskiego systemu prawa administracyjnego.

W nawiązaniu do powyższych poglądów W. Jakimowicz stwierdza, że kategoria publicznych praw podmiotowych stanowi konstrukcję o charakterze teoretycznym, umożliwiającą ugruntowanie koncepcji państwa prawa i analizę przyjętego porządku prawnego z punktu widzenia ochrony jednostki²². Jak dalej pisze autor, prawo podmiotowe bez podmiotu jest kategorią pustą. Przyjmując, że publiczne prawo podmiotowe jest kategorią pochodną wobec ogólnie rozumianego prawa podmiotowego, to jest oczywiste, że każdy podmiot publicznego prawa podmiotowego jest jednocześnie osobą wyposażoną w ogólną podmiotowość prawną. Podstawowym podmiotem prawnym, w tym podmiotem publicznych praw podmiotowych jest jednostka – osoba fizyczna. Podmiotami praw i wolności konstytucyjnych są także osoby prawne, gdyż korzystają one, tak jak osoby fizyczne, z przymiotu zdolności prawnej²³.

Z tego względu do kategorii podmiotów publicznych praw podmiotowych zaliczyć należy również państwo oraz jednostki samorządu terytorialnego (przy czym ich podmiotowość publicznoprawna wynika wyłącznie wprost z norm prawa przedmiotowego, a nie jak w przypadku jednostek z ich przyrodzonych praw). Podmiotami publicznych praw podmiotowych nie mogą być organy administracji, które w drodze decyzji konkretyzują sytuacje obywateli (np. decyzje administracyjne w zakresie przyznania usług opiekuńczych i ich odpłatności oraz miejsca świadczenia). Nie mogą być także podmiotami publicznych praw podmiotowych z tego względu, że nie mają własnych interesów.

Warto w tym miejscu podkreślić, że rzeczywiste znaczenie publicznych praw podmiotowych ujawnia się dopiero w prawnych gwarancjach ochrony tych praw. To właśnie ochrona i jej kształt czynią celowym wyróżnienie kategorii publicznych praw podmiotowych.

²¹ *Materiały do nauki prawa administracyjnego (z orzecznictwa sądowego)*, red. M. Kulesza, Warszawa 1989, s. 128 i n.

²² W. Jakimowicz, *Publiczne prawa...*, *op.cit.*, s. 76.

²³ *Ibidem*, s. 197.

Zdaniem doktryny brak uwzględnienia takiej ochrony czyniłby konstrukcję publicznego prawa podmiotowego wyłącznie „figurą teoretyczną”. Wykonywanie publicznych praw podmiotowych służy przymuszeniu podmiotu publicznego do wykonania ciężącego na nim obowiązku, tj. do zrealizowania uwzględnionej w publicznym systemie prawa dyspozycji określonej normy prawnej. Za podstawowy cel konstrukcji publicznych praw podmiotowych trzeba uznać chęć zapewnienia ochrony indywidualnego interesu jednostki z punktu widzenia interesu publicznego²⁴.

Tak więc regulacja prawna w zakresie prawa do usług opiekuńczych jako publicznego prawa podmiotowego przymusza gminę do wykonania ciężącego na niej obowiązku jako zadania własnego.

3. Etyczne i prawne implikacje zastosowania sztucznej inteligencji i robotyki w usługach opiekuńczych świadczonych osobom starszym

Sztuczna inteligencja jest interdyscyplinarną nauką i technologią, która umożliwia inteligentnym komputerom i programom komputerowym podejmowanie działań tradycyjnie wymagających ludzkiej inteligencji²⁵. Istotą sztucznej inteligencji jest to, że może ona wykonywać różnorodne funkcje podobne do ludzkich, uczyć się na podstawie doświadczeń i dostosowywać się do nowych danych wejściowych i ustawień. Aby osiągnąć najwyższą wydajność określonych zadań, sztuczna inteligencja korzysta z odpowiednich źródeł informacji, takich jak *Big Data*²⁶.

Według Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego pojęcie sztucznej inteligencji obejmuje cały szereg (pod)dziedzin, takich jak: „ucząca się” architektura systemów obliczeniowych (*cognitive computing* – algorytmy rozumujące i rozumiejące na wyższym, tzn. bardziej ludzkim, poziomie), uczenie maszynowe (algorytmy, które same uczą się wykonywać zadania), rozszerzona inteligencja (*augmented intelligence* – współpraca między człowiekiem i maszyną), robotyka oparta na sztucznej inteligencji (sztuczna inteligencja wbudowana w roboty)²⁷.

²⁴ *Ibidem*, s. 239–241.

²⁵ O. Alia, W. Abdelbakib, A. Shresthac, E. Elbasib, M.A.A. Alryalatd, Y.K. Dwived, *A systematic literature review of artificial intelligence in the healthcare sector: Benefits, challenges, methodologies, and functionalities*, S2444569X2300029X (2).pdf [dostęp: 30.04.2023].

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „Sztuczna inteligencja: wpływ sztucznej inteligencji na jednolity rynek (cyfrowy), produkcję, konsumpcję, zatrudnienie i społeczeństwo”, 31.8.2017 (Dz. Urz. UE, C 288/1).

Należy też zaznaczyć, iż definicja normatywna sztucznej inteligencji została zaproponowana w projekcie rozporządzenia Parlamentu i Rady w sprawie sztucznej inteligencji²⁸. Zgodnie z art. 3 pkt 1 Projektu rozporządzenia „system sztucznej inteligencji oznacza oprogramowanie opracowane przy użyciu co najmniej jednej spośród technik i podejść wymienionych w załączniku I, które może – dla danego zestawu celów określonych przez człowieka – generować wyniki, takie jak treści, przewidywania, zalecenia lub decyzje wpływające na środowiska, z którymi wchodzi w interakcję”. We wspomnianym załączniku I wymieniono następujące systemy sztucznej inteligencji: mechanizmy uczenia maszynowego, w tym uczenie nadzorowane, uczenie się maszyn bez nadzoru i uczenie przez wzmacnianie, z wykorzystaniem szerokiej gamy metod, w tym uczenia głębokiego; metody oparte na logice i wiedzy, w tym reprezentacja wiedzy, indukcyjne programowanie (logiczne), bazy wiedzy, silniki inferencyjne i dedukcyjne, rozumowanie (symboliczne) i systemy ekspertowe; podejścia statystyczne, estymacja bayesowska, metody wyszukiwania i optymalizacji.

Podobnie jak sztuczna inteligencja, robotyka jest konstruktem o różnych definicjach i potencjalnie szerokich interpretacjach. Z pojęciem „robotyki” bardzo blisko jest związany termin „robot”²⁹, jako „programowalna maszyna zdolna do autonomicznego wykonywania zadań i manipulacji przedmiotami znajdującymi się w jego otoczeniu”³⁰. Warto również wskazać, że w rezolucji Parlamentu Europejskiego z 2017 roku³¹ podkreślono również znaczenie ustanowienia wspólnej europejskiej definicji inteligentnych robotów autonomicznych, z uwzględnieniem takich cech, jak: zdobywanie autonomii za pomocą czujników lub wymiany danych z otoczeniem (wzajemne połączenia) oraz wymiany i analizy tych danych; zdolność samokształcenia na podstawie zdobytego doświadczenia i interakcji z otoczeniem (kryterium fakultatywne); przynajmniej minimalna forma fizyczna; dostosowywanie swoich zachowań i działań do otoczenia; brak funkcji życiowych w sensie biologicznym.

W ostatnich latach robotyka poczyniła znaczne postępy w wielu różnych dziedzinach, takich jak np. medycyna czy usługi społeczne. Nie istnieje wspólna definicja technologii robotycznej usług społecznych, ale jej celem jest utrzymanie

²⁸ Wniosek w sprawie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (akt w sprawie sztucznej inteligencji) i zmieniającego niektóre akty ustawodawcze Unii, COM(2021) 206 final, 21.4.2021.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ K. Śledziewka, R. Włoch, *Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat*, Warszawa 2020, s. 61.

³¹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 lutego 2017 r. zawierająca zalecenie dla Komisji w sprawie przepisów prawa..., *op.cit.*

lub zwiększenie bezpieczeństwa, aktywności, uczestnictwa lub niezależności osób niepełnosprawnych lub zagrożonych niepełnosprawnością. Szczególną rolę w tym kontekście ogrywają roboty opiekuńcze stosowane w ramach opieki nad osobami starszymi³². Roboty opiekuńcze można zdefiniować jako maszyny, które działają częściowo lub całkowicie autonomicznie w celu wspierania osób starszych, ich rodzin i pracowników służby w zapewnianiu wsparcia fizycznego, poznawczego lub emocjonalnego³³.

Co prawda, roboty opiekuńcze reprezentują dziedzinę robotyki, która pojawiła się w ciągu ostatniej dekady w odpowiedzi na zmiany demograficzne, niemniej jednak kraje takie jak Japonia od dawna stosują roboty w opiece nad osobami starszymi i przewiduje się podobny rozwój sytuacji w Europie, wskazując m.in. na ich pozytywny wpływ nie tylko na osoby starsze, ale także na ich opiekunów³⁴. Ale jeszcze bardziej symptomatyczne jest to, że Parlament Europejski uznając potencjalną zdolność robotów do zwiększenia mobilności i integracji osób niepełnosprawnych i starszych, zwrócił uwagę na szeroki wachlarz zastosowań takich technologii w profilaktyce chorób osób starszych, osób niepełnosprawnych oraz osób cierpiących na demencję, zaburzenia poznawcze i utratę pamięci, zapewnianiu im pomocy, monitorowaniu ich, stymulowaniu aktywności, a także zapewnianiu im towarzystwa³⁵. Podkreślił, że pomimo potencjału robotyki w dziedzinie poprawy mobilności i integracji osób niepełnosprawnych i starszych, opieka ludzka wciąż będzie niezbędna i będzie nadal ważnym źródłem interakcji społecznych, których nie można w pełni zastąpić³⁶. Następnie zwrócił uwagę na zdolność sztucznej inteligencji i robotyki do umożliwienia personelowi medycznemu i osobom sprawującym opiekę spędzania większej ilości czasu na diagnostykę i lepsze planowanie możliwości leczenia³⁷. Jednocześnie Parlament Europejski dostrzegł wpływ zwiększonego wykorzystania czujników w robotyce, aby umożliwić pacjentom „bardziej spersonalizowane leczenie i usługi oraz zdalne otrzymywanie opieki w swoich domach, przy jednoczesnym tworzeniu bardziej istotnych danych”³⁸.

³² Por. R.M. Johansson-Pajala, Ch. Gustafsson, *Significant challenges when introducing care robots in Swedish elder care*, “Disability and Rehabilitation: Assistive Technology” 2022/17/2, s. 166.

³³ *Ibidem*, s. 166.

³⁴ *Ibidem*, s. 167.

³⁵ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 lutego 2017 r. zawierająca zalecenie dla Komisji w sprawie przepisów prawa..., *op.cit.*

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie kompleksowej europejskiej polityki przemysłowej w dziedzinie sztucznej inteligencji i robotyki (2018/2088(INI)), (2020/C 449/06) (Dz. Urz. UE, C 449/37).

Niemniej jednak kwestia projektowania robotów opiekuńczych tak, aby funkcjonowały one jako społeczni agenci w interakcji z ludźmi³⁹ rodzi szereg dylematów etycznych w różnych obszarach. Przede wszystkim nie bez znaczenia pozostaje akceptacja robotów opiekuńczych, która jest związana np. z cechami indywidualnymi, zdolnościami poznawczymi, wykształceniem i kulturą osób starszych. Jednocześnie zbyt duże zaufanie do technologii może być ryzykowne, biorąc pod uwagę, że mamy do czynienia z osobami starszymi, które mogą być słabe i/lub cierpieć na choroby⁴⁰. Z drugiej jednak strony należy pamiętać, że korzystanie z robotów opiekuńczych może zmniejszyć kontakt z innymi ludźmi oraz spowodować niebezpieczeństwo przywiązania się do robota przez osoby z grup społecznych szczególnie wrażliwych, wytworzenia więzi emocjonalnej czy wręcz zależności od robota przez takie osoby, a także ich izolacji od rzeczywistości⁴¹.

Obawy etyczne są również związane z warunkami finansowymi i kosztami wdrażania sztucznej inteligencji i robotyki przez gminy. W rzeczywistości może być tak, że gmina może nie być w stanie pokryć wszystkich kosztów cyfryzacji, co w najgorszym przypadku może spowodować nierówności w korzystaniu z innowacji technologicznych.

Istnieje też ryzyko wykluczenia osób z zaburzeniami poznawczymi z korzystania z technologii ze względu na związane z tym kwestie prawne. Pojawiają się też obawy, że roboty opiekuńcze zastąpią opiekę nad człowiekiem lub naruszą prawo jednostek do wypowiedzania się i decydowania o sobie. To ostatnie ma szczególne znaczenie w odniesieniu do chronionych konstytucyjnie wartości takich jak godność, zdrowie czy życie.

Choć w rezolucji Parlamentu Europejskiego z 2017 roku⁴² podniesiono, że rozwiązania w dziedzinie robotyki i sztucznej inteligencji mogą i powinny być projektowane w sposób pozwalający zachować godność, autonomię i samookreślenie człowieka, szczególnie w dziedzinie opieki nad człowiekiem – to jednak w praktyce może to okazać się trudne. Na przykład, jeśli robot jest używany w domu osoby starszej, istnieje wewnętrzna ingerencja w prywatność użytkownika, ponieważ robot ten zbiera i przechowuje dane, a niektóre roboty mają nawet kamery, które „widzą” osobistą domenę użytkownika, monitorując, w jaki sposób starsza osoba porusza się po domu, co może wywołać interwencję, a także uchwycić ruchy odwiedzających⁴³.

³⁹ M. Alač, J. Movellan, F. Tanaka, *Jak uspołecnić robota: organizacja przestrzenna i multimodalne interakcje semiotyczne w laboratorium robotyki społecznej*, AVANT 2013/4/1, s. 133.

⁴⁰ R.M. Johansson-Pajala, Ch. Gustafsson, *Significant challenges when...*, *op.cit.*, s. 167.

⁴¹ Dylematy etyczne przy projektowaniu robotów, *AutomatykaOnline.pl* [dostęp: 30.04.2023].

⁴² Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 lutego 2017 r. zawierająca zalecenie dla Komisji w sprawie przepisów prawa..., *op.cit.*

⁴³ C. Johnston, *Ethical Design and Use of Robotic Care of the Elderly*, „Bioethical Inquiry” 2022/19, s. 11–14.

To wszystko sprawia, że rzeczywistość sztucznej inteligencji i robotyki społecznej jest niezwykle złożona i rodzi głębokie pytania o nasze społeczeństwo i nasze wartości, których do dziś nie byliśmy w stanie nawet sformułować, nie mówiąc już o odpowiedzi.

Jednocześnie trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że chociaż regulacje, jak i technologia ewoluują, nie zawsze ewoluują w tym samym czasie ani w tym samym kierunku. I tak może się zdarzyć, że pojawiająca się nowa technologia zostanie wprowadzona bez prawnej i/lub moralnej akceptacji. Przede wszystkim sztuczna inteligencja i robotyka rozwijają się szybciej niż polityka regulacyjna, tak więc istnieje obawa co do tego, czy obecne regulacje wystarczą, czy wręcz przeciwnie, powinniśmy opracować nowe przepisy, aby odzwierciedlić aktualny stan dziedziny tych technologii. I choć zdaniem niektórych badaczy robotyka, sztuczna inteligencja i powiązane z nią technologie mogą poprawić jakość usług opiekuńczych świadczonych osobom starszym, to jednak technologie te mogą być niezwykle inwazyjne, gdy nie są regulowane przez odpowiednie polityki i mechanizmy kontroli.

Trudno również nie zgodzić się z tym, że w pewnych okresach przemiany w polityce społecznej narastają coraz gwałtowniej. Jak słusznie argumentują M. Grewiński i J. Lizut: „w ostatnich dekadach w polityce społecznej mamy do czynienia z kilkoma procesami, które wpisują się w logikę i Model – »3xDE«. Jest to: 1. Proces decentralizacji zadań społecznych, w tym usług społecznych na poziomie zarządzania regionalnego i lokalnego – gdzie samorządy terytorialne przejmują ważną rolę w realizacji polityki społecznej, w myśl zasady subsydiarności; 2. Proces demonopolizacji polityki społecznej, polegający na przekazywaniu realizacji części zadań publicznych do sektora pozarządowego, ekonomii społecznej i sektora prywatnego w myśl zasady wielosektorowości [...] oraz 3. Proces deinstytucjonalizacji, polegający na przesuwaniu świadczenia usług społecznych do środowiska i miejsca zamieszkania obywateli”⁴⁴.

W tym kontekście również jest pewne, że robotyka i sztuczna inteligencja będą miały głęboki wpływ na sposób, w jaki żyjemy, pracujemy i być może na to, kim jesteśmy. Ostatecznie przyszły kształt prawodawstwa na szczeblu międzynarodowym i krajowym zdecydują o naszej cywilizacji. I choć nauka zawsze wykazywała tendencje totalitarystyczne („wszystko da się wyjaśnić naukowo”)⁴⁵, to jednak poddanie się prawa naciskom ze strony świata nauki może

⁴⁴ M. Grewiński, J. Lizut, *Idea, definicje i teoretyczne aspekty deinstytucjonalizacji w polityce społecznej* [w:] *Deinstytucjonalizacja w polityce społecznej – szanse i zagrożenia*, red. M. Grewiński, J. Lizut, Warszawa 2021, s. 12.

⁴⁵ M. Heller, *Nowa fizyka i nowa teologia*, Kraków 2014, s. 112.

przyczynić się do poszerzenia procesów w polityce społecznej o kolejny model, tj. („dehumanizację cyfrową”), w którym ludzie są redukowani do punktów danych, które są następnie wykorzystywane do podejmowania decyzji lub działań, które negatywnie wpływają na ich życie.

Jednocześnie rozwój i wdrażanie technologii sztucznej inteligencji rodzi pytanie: w jaki sposób będzie wpływać ona na prawo do usług opiekuńczych jako publiczne prawo podmiotowe? Wiele źródeł danych zawiera pewien rodzaj stronniczości, czy to z powodu błędów pomiarowych lub innych powodów⁴⁶, co w konsekwencji prowadzi do niedokładnych decyzji. Jeżeli system sztucznej inteligencji nie zapewnia wysokiego poziomu dokładności (nie przynosi obiecanych rezultatów), traci swoje publiczne uzasadnienie wraz ze swoją funkcją, a zatem nie służy zapewnieniu ochrony indywidualnego interesu jednostki z punktu widzenia interesu publicznego.

4. Konkluzje

Powszechnie wiadomo, że potrzeby społeczne w zakresie usług opiekuńczych świadczonych osobom starszym systematycznie rosną, musi się więc rozwijać infrastruktura wsparcia, przede wszystkim na poziomie podstawowym (gminy). Jakkolwiek potencjalnym rozwiązaniem dla wyzwań w opiece nad osobami starszymi jest deinstytucjonalizacja (przejsie od opieki instytucjonalnej do usług świadczonych w środowisku lokalnym), to jednak w najbliższej przyszłości będzie ona zintegrowana z nowymi technologiami. Co prawda, zastosowanie sztucznej inteligencji i robotyki może zrewolucjonizować sposób świadczenia usług opiekuńczych, to jednak ważne jest, aby wziąć pod uwagę etyczne implikacje ich stosowania.

Naszym zdaniem etyczny system sztucznej inteligencji musi być inkluzywny, przejrzysty, mieć pozytywny cel i wykorzystywać dane w odpowiedzialny sposób. I choć roboty opiekuńcze mogą przyczynić się do poprawy jakości życia osób starszych, to jednak wpływ tych maszyn opartych na sztucznej inteligencji może być problematyczny jednocześnie, albowiem dzięki algorytmom opartym na sztucznej inteligencji mogą one czasami podejmować decyzje, które nie są w pełni przejrzyste. W związku z tym uzasadnione jest alternatywne rozwiązanie, gdzie roboty opiekuńcze będą stanowić „technologię wspomagającą”, a nie zastępującą ludzkich opiekunów.

⁴⁶ T. Züger, H. Asghari, *AI for the public. How public interest theory shifts the discourse on AI*, „AI & Society” 2023/38, s. 815–828.

Bibliografia

- Alač, M., Movellan, J., Tanaka, F., *Jak uspołecnić robota: organizacja przestrzenna i multimodalne interakcje semiotyczne w laboratorium robotyki społecznej*, „AVANT” 2013/4/1.
- Alia, O., Abdelbakib, W., Shresthac, A., Elbasib, E., Alryalatd, M.A.A., Dwived, Y.K., *A systematic literature review of artificial intelligence in the healthcare sector: Benefits, challenges, methodologies, and functionalities*, S2444569X2300029X (2).pdf.
- Campa, R., *Roboty społeczne i praca socjalna*, „Zeszyty Pracy Socjalnej” 2016/21/2.
- Carradore, M., *People’s Attitudes Towards the Use of Robots in the Social Services: A Multilevel Analysis Using Eurobarometer Data*, “International Journal of Social Robotics” 2022/14.
- Dylematy etyczne przy projektowaniu robotów*, AutomatykaOnline.pl.
- Grewiński, M., Lizut, J., *Idea, definicje i teoretyczne aspekty deinstytucjonalizacji w polityce społecznej* [w:] *Deinstytucjonalizacja w polityce społecznej – szanse i zagrożenia*, red. M. Grewiński, J. Lizut, Warszawa 2021.
- Heller, M., *Nowa fizyka i nowa teologia*, Kraków 2014.
- Jakimowicz, W., *Publiczne prawa podmiotowe*, Warszawa 2002.
- Jelinek, G., *Ogólna nauka o państwie*, ks. II: *Nauka o państwie z punktu widzenia społecznego*, ks. III: *Nauka o państwie z punktu widzenia prawnego*, Warszawa 1924.
- Johansson-Pajala, R.M., Gustafsson, Ch., *Significant challenges when introducing care robots in Swedish elder care*, “Disability and Rehabilitation: Assistive Technology” 2022/17/2.
- Johnston, C., *Ethical Design and Use of Robotic Care of the Elderly*, “Bioethical Inquiry” 2022/19.
- Kennedy, H., *Living with Data: Aligning Data Studies and Data Activism Through a Focus on Everyday Experiences of Datafication. Krisis*, „Journal for Contemporary Philosophy” 2018/1.
- Longchamps de Bérier, F., *Poglądy nauki niemieckiej i austriackiej na publiczne prawa podmiotowe*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego” 1960, Prawo XXI.
- Przybysz, P., *Tradycyjne pojęcia prawa administracyjnego – potrzeba i sposób ich dalszego używania* [w:] *Koncepcja systemu prawa administracyjnego*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2007.
- Robotics Openletter, *Open letter to the European Commission (robotics-openletter.eu)*.
- Singularity: Explain It to Me Like I’m 5-Years-Old (futurism.com).
- Starościaniak, J., *Stosunek administracyjnoprawny* [w:] *System prawa administracyjnego*, red. J. Łętowska, t. III, Ossolineum 1978.
- Szarfenberg, R., *Polityka społeczna i usługi społeczne*, Warszawa 2010.
- Śledziewka, K., Włoch, R., *Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat*, Warszawa 2020.
- Ura, E., *Centra Usług Społecznych – nowe jednostki organizacyjne gminy*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2021/XXI.
- Van Noordt, C., Misuraca, G., *Artificial intelligence for the public sector: results of landscaping the use of AI in government across the European Union*, Government Information Quarterly, 2020/1.39/3, Artificial intelligence for the public sector: results of landscaping the use of AI in government across the European Union – ScienceDirect.
- Wańkiewicz, W., *Wskaźniki realizacji usług publicznych. Materiał metodyczny, Wersja 5, Program Rozwoju Instytucjonalnego*, MSWiA, I 2004.
- Züger, T., Asghari, H., *AI for the public. How public interest theory shifts the discourse on AI*, “AI & Society” 2023/38.

Akty prawne

- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 lutego 2017 r. zawierająca zalecenie dla Komisji w sprawie przepisów prawa cywilnego dotyczących robotyki (2015/2103(INL)) (Dz. Urz. UE C z 2018 r., Nr 252).

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie kompleksowej europejskiej polityki przemysłowej w dziedzinie sztucznej inteligencji i robotyki (2018/2088(INI)), (2020/C 449/06) (Dz. Urz. UE, C 449/37).

Wniosek rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (akt w sprawie sztucznej inteligencji) i zmieniające niektóre akty ustawodawcze Unii (COM/2021/206 final), EUR-Lex - 52021PC0206 - PL - EUR-Lex (europa.eu).

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 901).